

УДК (UDC) 94 (477.82) : 329.7] «1924/1935»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.2\(38\).584](https://doi.org/10.33782/eminak2022.2(38).584)

SECOND VOLYN KISH OF UNAKOTO (1924-1935)

Ruslana Davydyuk

Rivne State Humanities University (Rivne, Ukraine)

e-mail: davrus63@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0485-5121>

ABSTRACT

The purpose of the study. The activities of the Second Volyn Kish of the Ukrainian National Cossack Society (UNAKOTO), headed by the former Starshyna (Lieutenant colonel) of the Army of the Ukrainian People's Republic (UNR) Ivan Voloshyn, are analyzed in the paper. The attention is drawn to its anti-Bilshovyk orientation and relations with the Polish authorities. It is found out that the Cossack Society was under the chain of command of the headquarters in Munich under the leadership of Ivan Poltavets-Ostrianytsia, expressed the monarchical views of Ukrainian interwar emigration, and acted according to the authoritarian principles, with the main goal of consolidating the efforts of conservative forces to restore the Ukrainian Cossack State.

The scientific novelty of the paper is in the introduction into scientific circulation of new archival documents and interwar periodicals, which make it possible to show the place of the Cossack organization in the public life of interwar Volyn.

Conclusions. In the paper, it is proved that the Second Volyn Kish, headed by Ivan Voloshyn, being a structural unit of UNAKOTO in Munich, although was considered being the largest in interwar Poland, did not have wide support among the local population, took an anti-Bilshovyk position, and was an authoritarian organization, whose leaders were persecuted by the Polish authorities or were used by them as confidants. It is ascertained how the reaction of UNAKOTO leaders to the death of Symon Petliura caused a wave of rejection in the environment of Ukrainian political emigration. The probable reason for the lack of reaction of the Second Volyn Kish leadership to the death of Viacheslav Lypynskyi is pointed out.

After unsuccessful attempts to legalize UNAKOTO in Volyn Voivodeship, Ivan Voloshyn left for Germany. As a result of internal misunderstandings, persecution by the Polish police, and introducing the 'Volyn Experiment' by Voivode Henryk Yuzevskyi, the influence of UNAKOTO in the Voivodeship reduced to a minimum. The establishment of the Nazi political regime in Germany accelerated the dissolution of UNAKOTO in 1935 and the creation of a more radical organization in its place – the Ukrainian National Cossack Movement (UNAKOR), the functioning of which could be a subject of a separate study.

Keywords: interwar Ukrainian political emigration, monarchical component of Ukrainian emigration, Volyn Voivodeship, Second Polish-Lithuanian Commonwealth, Ukrainian National Cossack Society, Second Volyn Kish

Другий Волинський Кіш УНАКОТО (1924-1935 рр.)

Руслана Давидюк

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

e-mail: davrus63@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0485-5121>

АНОТАЦІЯ

Мета дослідження. У статті проаналізовано діяльність Другого Волинського Коша Українського національного козацького товариства (УНАКОТО), очолюваного колишнім старшиною Армії Української Народної Республіки (УНР) Іваном Волошиним, звернуто увагу на її антибільшовицьку спрямованість і відносини з польською владою. З'ясовано, що козацьке товариство підпорядковувалось централі у Мюнхені під зверхністю Івана Полтавця-Остряниці, було виразником монархічних поглядів української міжвоєнної еміграції, діяло на авторитарних засадах, маючи за основну мету консолідацію зусиль консервативних кіл щодо відновлення Української козацької держави.

Наукова новизна статті полягає у введенні до наукового обігу нових архівних документів, міжвоєнної періодики, що дало можливість показати місце козацької організації у громадському житті міжвоєнної Волині.

Методологія дослідження базується на принципах науковості, системності, історизму, проблемно-історичного, пошукового, хронологічного, просопографічного методів, а також методах аналізу і систематизації, що дозволило розглянути умови появи Другого Волинського Коша УНАКОТО, прослідкувати його взаємини з польською владою, з'ясувати причини незначного авторитету серед місцевого населення й ігнорування з боку української інтелігенції. Метод просопографії знадобився для з'ясування імен діячів товариства.

Висновки. У статті доведено, що Другий Волинський Кіш, очолюваний Іваном Волошиним, будучи структурним підрозділом УНАКОТО у Мюнхені, хоча і вважався найбільшим у міжвоєнній Польщі, але не мав широкої підтримки серед місцевого населення, займав антибільшовицьку позицію, був авторитарною структурою, діячі якої переслідувались польською владою або ж використовувались нею як конфіденти. Встановлено, як реакція керівників УНАКОТО на загибель Симона Петлюри спричинила хвилю неприйняття у середовищі української політичної еміграції. Вказана ймовірна причина відсутності реакції керівництва Другого Волинського Коша на смерть В'ячеслава Липинського.

Після невдалих спроб легалізації УНАКОТО у Волинському воєводстві Іван Волошин виїхав до Німеччини. Внаслідок внутрішніх непорозумінь, переслідувань польською поліцією, розгортання «волинського експерименту» воєводи Генрика Юзевського вплив УНАКОТО у воєводстві мінімізувався. Встановлення нацистського політичного режиму в Німеччині пришвидшило розпуск у 1935 р. УНАКОТО та створення на його місці радикальнішої організації – Український національний козацький рух (УНАКОР), функціонування якої може бути темою окремого дослідження.

Ключові слова: міжвоєнна українська політична еміграція, монархічний складник української еміграції, Волинське воєводство, Друга Річ Посполита, Українське національне козацьке товариство, Другий Волинський Кіш

В умовах переосмислення методологічних підходів до наукових досліджень, зростає інтерес до локальної історії, зокрема діяльності різних організацій на території міжвоєнної Волині. *Мета наукової статті* полягає у висвітленні обставин виникнення, особливостей діяльності Другого Волинського Коша УНАКОТО, що є недостатньо дослідженою сторінкою регіональної історії. Автором з'ясовано причини низького впливу козацького товариства на населення, показано ставлення до комуністичної ідеології, відносини з польською владою та мюнхенським центром.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У підготовці статті інформативними у з'ясування передумов утворення й ідеології УНАКОТО були праці Т. Осташко¹, щодо персональних характеристик гетьманського руху – дослідження Р. Пирога², зародження вільнокозацьких організацій у роки революції та на еміграції – роботи В. Бондаренка³. Д. Бурім простежив зв'язки І. Полтавця-Остряниці з керівниками нацистської партії у Німеччині⁴. Монархічну течію української політичної еміграції у Волинському воєводстві досліджувала Р. Давидюк⁵. Оцінки діяльності козацького товариства та його очільників подав В. Косик⁶. Водночас, діяльність УНАКОТО на Волині, що виявилась у формуванні Другого Коша на чолі з Іваном Волошиним, залишається недостатньо вивченою проблемою історичної науки.

Джерелами дослідження слугували архівні документи Державних архівів Волинської, Рівненської та Івано-Франківської областей, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Галузевих державних архівів Служби безпеки України та Служби зовнішньої розвідки України, зокрема статут, програма, відозви, звіти, накази, розпорядження по Другому Волинському Кошу УНАКОТО, матеріали про персональний склад товариства, а також ситуаційні звіти та рапорти Волинського воєводського управління, повітових коменд державної поліції про громадсько-політичні рухи й ін. Увиразнила картину козацького руху у регіоні міжвоєнна періодика («Діло», «Тризуб», «Дзвін», «Українська нива», «Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі» («Вісті УЦК в Польщі»).

Український монархічний рух в еміграції відзначався внутрішньою боротьбою

¹ Осташко Т. Політичні амбіції Івана Полтавця-Остряниці. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр.*: зб. наук. ст. / відп. ред. В.Ф. Верстюк. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2008. Вип. 3. С. 147-170; Осташко Т. Український козацький рух в еміграції (1919-1939). *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія.* Київ, 2000. Вип. 4. С. 285-294; Осташко Т. Український монархічний рух за даними польських військових спецслужб [dwójka]. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* *Історичні науки.* Вип. 9: Матеріали Другої між нар. наук. конф. «Українська діаспора: проблеми дослідження»; відп. ред.: І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. Острог: РВВ Нац. ун-ту «Острозька академія», 2007. С. 351-360.

² Пиріг Р.Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 518 с.

³ Бондаренко В.Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.). Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2016. 600 с.

⁴ Бурім Д. До історії українського козацького руху в еміграції: листи Івана Полтавця-Остряниці до Адольфа Гітлера. *Історичний архів: наукові студії*: зб. наук. пр. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 10. С. 188-206.

⁵ Давидюк Р. Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства: монографія. Львів; Рівне: Дятлик М., 2016. 704 с.

⁶ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів: Наук. т-во ім. Тараса Шевченка у Львові, 1993. 660 с.

між різними організаціями, більшість з яких пов'язувала свої витoki із проведенням у жовтні 1917 р. у Чигирині Всеукраїнським з'їздом Вільного Козацтва. На цьому з'їзді керівником Генеральної ради обрали генерала Павла Скоропадського, а генеральним писарем – Івана Полтавця-Остряницю. Останній належав до найближчого оточення П. Скоропадського, був уведений до президії Великої козацької ради⁷.

У вересні 1920 р. І. Полтавець-Остряниця очолив створену в Берліні закордонну групу Українського національного вільнокозацького товариства. Унаслідок її об'єднання з прихильниками Василя Вишиваного влітку 1921 р. постало Українське національне вільнокозацьке товариство у Відні на чолі з ерцгерцогом Вільгельмом Габсбургом⁸. Проте функціонування цієї організації було недовготривалим: у січні 1923 р. з'явилося Українське національне козацьке товариство (УНАКОТО) з центром у Мюнхені⁹.

Після поразки Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр. у Другій Речі Посполитій сформувалась потужна хвиля української політичної еміграції. На територію Волинського воєводства емігрували колишні урядовці гетьманського режиму: Модест Ковальчук – приказний гетьманської варті у м. Рогачів Новоград-Волинського повіту¹⁰, Василь Варварів – діловод¹¹, Антон Коваленко – урядовець, секретар посольства УД у Німеччині¹², вояки Михайло Душенко, Гнат Міщук¹³, Леонід Єрмолаєв¹⁴. Жив і мав у Луцьку нерухомість у минулому господар гетьманського палацу Михайло Ханенко¹⁵.

Однак, порівняно з колишніми діячами УНР, прихильників гетьманської ідеї у Волинському воєводстві проживало небагато. Окремі з них, як-от барон Ф. Штейнгель, були близькими до російської білогвардійської еміграції, інші не провадили активної громадської та політичної роботи¹⁶. За таких умов до керівництва монархічного напрямку в регіоні частково долучилися діячі пов'язані з УНР.

Українську політичну еміграцію монархічного напрямку у Волинському воєводстві асоціювали з ім'ям І. Полтавця-Остряниці. Очолюване ним УНАКОТО діяло на принципах авторитаризму та мало за основну мету консолідацію консервативних сил української еміграції на чолі з гетьманом за відновлення «Самостійної Української Гетьмансько-козацької держави» під гаслом «Бог і Україна»¹⁷. У програмних документах УНАКОТО було підкреслено необхідність

⁷ Пиріг Р.Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір... С. 71.

⁸ Осташко Т. Український козацький рух в еміграції (1919-1939)... С. 286; Бурім Д. До історії українського козацького руху в еміграції: листи Івана Полтавця-Остряниці до Адольфа Гітлера... С. 189.

⁹ Бондаренко В.Г. Діяльність вільнокозацького руху у складі української військової еміграції у 1920-1930-х рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. Вип. XXXI. С. 148.

¹⁰ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), м. Рівне. Ф. 5(Р). Спр. 6582-П. Арк. 7.

¹¹ Борщевич В. Волинський пом'яник. Рівне, 2004. С. 53-57.

¹² Держархів Рівненської області (далі – ДАРО). Ф. 485. Оп. 1. Спр. 100. Арк. 157зв.

¹³ ГДА СБУ, м. Рівне. Ф. 5(Р). Спр. 3233-П. Арк. 19.

¹⁴ Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). Кн. II. Київ: Темпора, 2011. С. 221.

¹⁵ Давидюк Р. Українська політична еміграція в Польщі... С. 313.

¹⁶ Ibid. С. 314.

¹⁷ Держархів Волинської області (далі – ДАВО). Ф. 36. Оп. 13-а. Спр. 696. Арк. 2.

боротьби за формування «сильної національної влади, диктатури, спертої на козацькі війська; проведення широких соціальних реформ у порозумінні з сусідніми державами»¹⁸.

Найвища влада в УНАКОТО належала гетьманові Іванові Полтавцю-Остряниці, дорадчим органом була Рада генеральної старшини, виконавчим органом – Генеральна канцелярія штабу. У регіонах керівництво військовими та політичними справами покладали на уповноважених гетьмана, що опікувалися створенням Кошів. Теоретично визначали також дислокацію кошів: I Кіш – Повстанчий на Радянській Україні, II Кіш – на Волині та Поліссі, III – в Болгарії, IV – в Румунії, V – у Німеччині, VI – у Марокко, VII – Гуцульський (у Галичині та, ймовірно, у Чехословаччині), VIII – Кіш Зеленого Клину¹⁹. УНАКОТО, як військова організація, мала формувати свою розвідку та контррозвідку, спрямовану, насамперед, проти комуністів, залучати своїх агентів до пробільшовицьки налаштованих організацій²⁰. Відзначимо, що закордонний відділ ДПУ УСРР намагався контролювати та систематично подавав інформацію про діяльність УНАКОТО, зокрема Другого Волинського Коша²¹.

З огляду на формування УНАКОТО як організації військового типу її члени отримували військові звання, а керівники – титули отаманів. Було заплановано створення Козацького Коша України під зверхністю головного отамана I. Полтавця-Остряниці, що мав призначати окружних отаманів, ті, своєю чергою, – полкових отаманів, а далі, відповідно, – сотенних, станичних, хутірських отаманів. Старші чини одержували грамоту чи членську легітимацію з відтиском круглої печатки УНАКОТО, що посередині зображувала «Герб Війська Запорозького» (козак із рушницею)²².

На території Польщі було заплановано розгорнути роботу двох осередків УНАКОТО – галицького та волинського. Другий Кіш УНАКОТО на чолі з отаманом Іваном Волошиним (псевдо Крамаренко), призначеним I. Остряницею генералом²³, мав охоплювати територію Волині та Полісся. Організацією осередків УНАКОТО в Галичині займався генерал Борис Неїлов (Палій-Неїло), на той час мешканець Перемишля²⁴. Проте розпочати організаційну роботу там не вдалося. Повітові старости на Станиславщині, виконуючи розпорядження воєводського уряду від 25 листопада 1925 р., доповідали, що на території повітів воєводства не виявлено жодної діяльності УНАКОТО²⁵. Згідно з наказом військового отамана від 1 жовтня 1925 р. VII Кіш увійшов до складу Другого Коша УНАКОТО під командуванням Івана Волошина на правах окремої Галицької дивізії²⁶.

Організаційне утворення УНАКОТО у Волинському воєводстві розпочали наприкінці 1924 р. Інформація польської поліції, що відстежувала діяльність новоутвореного товариства, видається досить суперечливою. У поліційних звітах

¹⁸ Ibid. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1081. Арк. 1.

¹⁹ Ibid. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 114.

²⁰ Держархів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 374. Арк. 1.

²¹ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України (далі – ГДА СЗРУ). Ф. 1. Спр. 12617. Т. 14. Арк. 291-291зв.

²² ДАВО. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1081. Арк. 1.

²³ Ibid. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 114.

²⁴ Ibid. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1081. Арк. 1.

²⁵ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 374. Арк. 21, 22, 25, 31, 33, 35-40.

²⁶ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 143.

знаходимо: «Варто з великим застереженням прийняти інформацію, ніби Волошин став на чолі організації, що готує повстання проти Польщі... можна припустити, що УНАКОТО це група антибільшовицька і готує антирадянське повстання на Україні»²⁷. Нагадаємо, що на початку 1920-х рр. І. Волошин співпрацював з польською владою, зокрема був кандидатом на посла від провладного списку № 22 під час парламентських виборів 1922 р., хоча мандат не здобув, не отримавши достатньої кількості голосів²⁸. Використовуючи зв'язки в емігрантському середовищі, І. Волошин намагався налагодити контакти з польською владою, переконуючи, що УНАКОТО бореться проти більшовиків УСРР і поширення комуністичних ідей у Польщі. Для пояснення таких планів він особисто вирушив до Варшави²⁹.

У середині 1925 р. поліція повідомляла інше: «УНАКОТО є повстанською організацією, яка має на меті усунення з Волині, Полісся, Підляшшя, Холмщини і Східної Малопольщі польської сили»³⁰, називає поляків «окупантами українських земель»³¹, тому цей рух піддано «якнайсильнішому контролю і спостереженню»³².

Іван Волошин намагався усіляко маскувати своє ставлення до Польщі, на перший план висуваючи боротьбу з більшовиками. У наказі по Кошу ІІ від 2 березня 1926 р. він наголошував: «Йдучи шляхом бажання створити свою власну державу ми не є ворогами відроджених націй, а наш клятий ворог був, є і буде – інтернаціонал»³³. Воеводський уряд у Луцьку у вересні 1926 р. отримав повідомлення, що І. Волошин увійшов у порозуміння «з відділом ІІ Генерального штабу і комендою КОП у Здолбунові»³⁴. За налагодження контактів із польськими урядовцями І. Полтавець-Остриця навіть висловив йому подяку, наказавши продовжувати роботу в цьому напрямі, щоб «усунути всякі непорозуміння, що викликають непотрібні жертви і провокації» (Наказ № 1 від 23 листопада 1926 р., параграф ІV)³⁵.

Представники Міністерства внутрішніх справ Польщі в інформації до волинського воеводи у травні 1926 р. роз'яснювали: місцева влада до цього часу «не займала виразно негативного ставлення до УНАКОТО, навіть толерувала його, залучала його членів до списків конфідентів». Однак зібрані відомості розкривали антипольський характер діяльності УНАКОТО, пов'язаний із відчутними німецькими впливами на весь український монархічний рух³⁶. Комендант поліції у донесенні воеводському урядові також зробив висновок, що УНАКОТО є нелояльною до Польщі організацією, керується директивами з Німеччини, незважаючи на те, що окремі її діячі співпрацюють із поліцією з матеріальних причин³⁷.

Загалом видається очевидним, що очільник УНАКОТО у Волинському воеводстві з відома керівництва у Мюнхені намагався налагодити взаємини з

²⁷ Ibid. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1081. Арк. 33.

²⁸ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 12617. Т. 16. Арк. 324-324зв.

²⁹ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 112.

³⁰ Ibid. Ф. 36. Оп. 13-а. Спр. 117. Арк. 2.

³¹ ДАРО. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 19. Арк. 99.

³² Ibid. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 15. Арк. 121.

³³ ДАВО. Ф. 398. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

³⁴ Ibid. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 17-17зв.

³⁵ Ibid. Арк. 55.

³⁶ Ibid. Арк. 29-29зв.

³⁷ Ibid. Арк. 14-14 зв.

польською владою. Це виступає не запереченням, а швидше підтвердженням думки Володимира Косика про те, що Іван Волошин міг бути «агентом польської контррозвідки»³⁸. Опосередковано, посилаючись на соратника Івана Волошина Семена Ковальчука, про це повідомляв конфідент поліції: керівник Другого Коша висловлював сумніви, «з ким йти у майбутньому: з УНАКОТО чи з поляками»³⁹.

І. Волошин підтверджував зв'язки УНАКОТО з Німеччиною, наголошуючи, що зброю для організації «повстання на Волині, Поліссі, Підляшші, Холмщині і у Східній Малопольщі дадуть інструктори – німці, які у визначений час доставлять її в Польщу для УНАКОТО». До того ж, він намагався залучити до Другого Коша місцевих німецьких колоністів, у травні-червні 1925 р. поширюючи серед них петиції до німецького уряду з проханням «підтримати справу визволення України»⁴⁰. Однак ця акція успіху не мала.

В. Косик слушно припускає, що джерелом поширеної інформації про фінансування українських організацій у Польщі Берліном могли бути польські спецслужби, а копія листа Полтавця-Острияниці до Гітлера, яку він надіслав одному зі своїх кореспондентів на Волині, потрапила до рук поляків⁴¹. Безсумнівним залишається те, що експозитура № 2 («dwójka»), відстежуючи діяльність УНАКОТО, повідомляла польський Генштаб про політичні контакти І. Полтавця-Острияниці з Німеччиною⁴² та розпочала переслідування діячів організації у Волинському воєводстві.

Складником бюджету організації, крім фінансової підтримки з-за кордону, були членські внески. Члени УНАКОТО мусили сплачувати одноразово 5 зл. під час вступу до організації, місячні внески в сумі 1 зл. і вносити добровільні пожертви на користь об'єднання⁴³. Для конспірації І. Волошин рекомендував засекречувати грошові внески, подаючи останні як добровільні пожертви чи пайові вклади на видання часопису. З такої причини у списках членів організації повинні були фігурувати два прізвища (власне та набутий «псевдонім»), у рапортах, доповідях рекомендували вживати винятково набуті псевдо⁴⁴. У серпні 1925 р. наказано «всякі заклики, накази і розпорядження по користуванню нищити. Навіть придбані прізвища якнайменше вимовляти. Зостанеться тільки кількість і суха лічба»⁴⁵.

До підконтрольних відділів отаман Другого Коша видавав «Накази» (розпорядження), «Заклики» та «Відозви». У наказі № 4 від 10 липня 1925 р. визначали форму вітання членів Товариства: «Слава Україні – Слава Козацтву», загальним святом товариства проголосили свято Покрови. Керівники УНАКОТО, борючись із комуністичними ідеями, закликали своїх членів бойкотувати день 1 травня. У «Застереженні» до старшин і козаків Другого Коша від 26 квітня 1926 р. І. Волошин підкреслював: «Кожний з нас добре розуміє, які гасла будуть оголошуватися 1 травня. То є не наше свято. Наше свято є днем 1 Жовтня (за старим стилем – Авт.), Покрови Запорізької Богоматері». Показовими виглядають

³⁸ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні... С. 55.

³⁹ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 46.

⁴⁰ ДАВО. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1081. Арк. 3.

⁴¹ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні... С. 55.

⁴² Осташко Т. Український монархічний рух за даними польських військових спецслужб... С. 351-360.

⁴³ ДАВО. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1081. Арк. 1зв., 2зв.

⁴⁴ Ibid. Арк. 40.

⁴⁵ Ibid. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 139-140.

поради кошового: «На випадок коли б цей виступ прийняв поважні форми у тих місцях де зорганізовано УНАКОТО, дуже мене б порадувало, коли б я почув, що там старшини і козаки виступили активно до ліквідації цих виступів, по можливості прийнявши форми не нашої організації, а надавши вигляд місцевого народного гніву і ненависти проти “першомайників”»⁴⁶.

Аналіз наказів по Другому Кошу УНАКОТО дає підстави стверджувати, що І. Волошин переймався низьким рівнем дисципліни. Він вимагав від партійців ретельного ставлення до взятих на себе обов'язків і застерігав, «що коли буде й надалі зауважено, що побратим в своїх обов'язках буде симулювати, зістане негайно усунутий з рядів нашого Т-ва». У березні 1927 р. І. Волошин знову висловив невдоволення: «Недисциплінованість, уміти служити чужим – а не вміти служити Батьківщині та своєму Гетьманові не достойно козацтва, котре взяло на себе обов'язок визволення Батьківщини»⁴⁷. У штабі Коша постійно тривали ротації.

У складі Другого Коша було передбачено три полки. Перший полк (центр у Ковелі), на чолі з полковником Армії УНР Захаром Дорошенком, мав охоплювати північну частину Волинського воєводства та Волинське Полісся. Другий полк (центр у Дубні) повинен був діяти під орудою полковника Армії УНР Наума Тадіїва (псевдо Безручко, власник кав'ярні на вул. Залізничній у Здолбунові). Третій полк (центр у Луцьку) мусив би функціонувати під зверхністю Павла Мінченка. Проте створення цих полків залишилося декларативним, їхній персональний склад визначеним теоретично, тобто насправді їх не було. Натомість штаб Другого Коша налагоджував контакти із сотнями, сформованими у різних селах і містечках⁴⁸.

Територіально Другий Кіш охоплював спочатку Луцький повіт, поділяючись на сотні, організовані в Луцьку, Городищах гміни Чаруків, Олешковичах, Тростянці, Рожищах, Колках. У поліційних звітах фігурує інформація, що на серпень 1925 р. на території повіту налічували до 200 членів товариства⁴⁹. Поширення УНАКОТО на Чаруківську, Полонківську гміни Луцького повіту та Боремельську та Ярославницьку гміни Дубенського повіту призвело до формування осередку під керівництвом жителя с. Городище Чаруківської гміни Семена Ковальчука. Це підтверджено у повідомленнях польської поліції про те, що на початку 1927 р. «всю технічну справу організації, як вербовку членів, подорожі по місцях організації Іван Волошин передав Семенові Ковальчуку (гміна Чаруків)»⁵⁰.

За розбудову осередків УНАКОТО на території Дубенського, Крем'янецького, Рівненського повітів 1925 р. відповідав Михайло Душенко, на той час мешканець Рівного. В інформації рівненського старости воєводському уряду від 30 липня 1927 р. так охарактеризовано діяльність УНАКОТО у повіті: «Єдиним активним членом товариства є колишній полковник української армії Душенко, який підтримував контакт з Мюнхеном, не проводячи жодної діяльності ...У свій час він співпрацював з повітовою коендою Речі Посполитої у Рівному, передаючи за гроші універсали та інші матеріали, що надходили з Мюнхена»⁵¹. В іншій

⁴⁶ Ibid. Арк. 151.

⁴⁷ Ibid. Арк. 94-94зв., 138.

⁴⁸ Ibid. Арк. 115.

⁴⁹ Ibid. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1081. Арк. 1зв.; Ф. 36. Оп. 13-а. Спр. 117. Арк. 2зв.

⁵⁰ Ibid. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 45.

⁵¹ Ibid. Арк. 121.

інформації зауважено, що за гроші, які М. Душенко отримував від Полтавця-Острияниці, він «висилав фіктивні рапорти про організаційний стан УНАКОТО на Волині, при цьому не проводячи ніякої роботи». Рівненський староста відгукувався про нього як про «людину низької моральності, без амбіцій, пияка»⁵². Урядовець повідомляв, що за неперевіреною інформацією М. Душенко отримав від І. Полтавця-Острияниці 40 фунтів стерлінгів із наказом налагодити зв'язки з осередками УНАКОТО на території СРСР. Для цього він виїхав на радянську сторону, за повідомленням інформатора, був арештований більшовицькою владою у Слауті й ув'язнений⁵³. Опосередковано це підтверджував наказ по Другому Окружному Кошу від 1 жовтня 1927 р., за яким генерал-хорунжого Михайла Душенка викреслили із складу штабу Коша «як того, що самовільно залишив лави УНАКОТО, дезертирувавши до радянської Московщини»⁵⁴.

Першу спробу створити осередки УНАКОТО у Ковельському та Володимирському повітах, зреалізував у травні 1925 р. мешканець с. Маневичі О. Янковський. Утім, вона була невдалою. Другу спробу у 1926 р. здійснив адмірал Чорноморського флоту, у минулому начальник Головної військово-морської управи УНР, Володимир Савченко-Більський і полковник Захар Дорошенко, які отримали від І. Полтавця-Острияниці з Мюнхена листи з призначенням і пропозицією розпочати організаційну акцію УНАКОТО. В. Савченко-Більський окремо призначався уповноваженим для консолідації українських громадських організацій у Польщі⁵⁵, а З. Дорошенко – представником на Ковельщині. За твердженням ковельського старости, В. Савченко-Більський заявив, що погодиться на пропозицію І. Полтавця-Острияниці лише в разі дозволу польської влади, проте такої згоди не отримав, тому жодної організаційної роботи не провадив. Перед переїздом до Ковеля В. Савченко-Більський проживав у Рівному, співпрацював із УНП (с-с) В. Оскілка. Не маючи змоги працювати фізично, отримував невеликі кошти від УЦК. Інформатор польської поліції в лютому 1927 р. повідомляв, що «Савченко-Більський цілком усунутий від діяльності УНАКОТО»⁵⁶. Захар Дорошенко невдовзі залишив Ковель і переїхав до Любомля, так і не налагодивши діяльності УНАКОТО у повіті⁵⁷.

На Горохівщині осередок УНАКОТО виник 1928 р. з ініціативи Івана Волошина, що перебрався сюди з Луцька, обійнявши посаду у міському самоуряді. Активістами нової філії стали місцеві мешканці Павло-Григорій Карасюкевич і Лук'ян Вавринович. Наприкінці 1932 р. Волошин, утративши посаду в Горохові, виїхав до Ківерців, працював вйтом у гміні Сильно, звідти у травні 1934 р. дістався до Німеччини⁵⁸.

Польська поліція у 1927 р. повідомляла про відсутність відомостей щодо діяльності УНАКОТО на території Костопільського⁵⁹, Рівненського, Здолбунівського, Крем'янецького повітів⁶⁰, підсумовуючи, що штаб Другого Коша

⁵² Ibid. Арк. 128.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ ДАРО. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 28. Арк. 25.

⁵⁵ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 55.

⁵⁶ Ibid. Арк. 45.

⁵⁷ Ibid. Арк. 185.

⁵⁸ Ibid. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 7182. Арк. 4-5; Ф. 45. Оп. 1. Спр. 2019. Арк. 1, 5.

⁵⁹ Ibid. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 131.

⁶⁰ Ibid. Оп. 9. Спр. 407. Арк. 3, 6.

не зміг розгорнути активної роботи⁶¹. Навіть на території Луцького повіту, за інформацією старости, організація не мала популярності серед населення⁶².

Радянські органи безпеки повідомляли, «що у 2-му Коші УНАКОТО людей залишилося мало»⁶³, «йшлося про 2 000 осіб, згідно перевірених даних є менше 300»⁶⁴, робили висновки, що ця «організація дута»⁶⁵.

У поліційних звітах йшлося про незначний вплив УНАКОТО на місцевих селян і практично ігнорування його українською інтелігенцією⁶⁶. Намагаючись розгорнути агітаційно-пропагандистську роботу серед української інтелігенції, колишніх військових, Іван Волошин спробував легалізувати УНАКОТО під виглядом культурно-освітньої організації «Сіяч»⁶⁷. Виділити кошти на видання газети з аналогічною назвою обіцяв І.Полтавець-Остряниця, проте далі планів справу не зрушили.

Не було виконано також проект творення «Груп господарських», ініційований І.Волошиним і редактором «Вільної думки» Богацьким (газета мала статус безпартійної, виходила друком у Луцьку впродовж 1925-1926 рр.⁶⁸). Хоча члени УНАКОТО Андрій Роговий і Михайло Душенко, отримавши кошти від Богацького, відвідували Крем'янець, Острог, Здолбунів, Рівне, Костопіль, Дубно, Боремель, Берестечко для закладання «Груп господарських», однак, насправді, це були поїздки для поширення впливів УНАКОТО⁶⁹. Наприкінці 1926 р. було зроблено спробу почати переговори із представником рівненської газети «Дзвін», колишнім отаманом Ананієм Волинцем. Йшлося про те, щоб газета репрезентувала монархічні погляди, популяризувала УНАКОТО за умови фінансової допомоги. Ця ідея також залишилася нереалізованою, бо після вбивства В.Оскілка між його соратниками точилася гостра боротьба за лідерство, внаслідок якої Українська народна партія (соціалістів-самостійників) (УНП(с-с)) та її пресовий орган припинили діяльність⁷⁰.

Відомості щодо кількісного складу УНАКОТО вирізняються абсолютною неузгодженістю. Керівництво поширювало інформацію про шість чи про чотири тисячі членів. Утім, ці цифри відображають прагнення видавати бажане за дійсне, бо до діючих у Волинському воєводстві сотень зараховували не лише членів, а й всіх симпатиків козацького руху. Є відомості, що у другій половині 1925 р. у регіоні функціонувало 11 станиць⁷¹. У звітах польських чиновників йшлося про те, що окремі сотні фігурують номінально, а всіх членів і симпатиків не може бути більше півтори тисячі. У загальній інформації про діяльність УНАКОТО за період від 1925 до травня 1927 р. було вказано про належність до складу Другого Коша УНАКОТО 24 сотень, водночас із заувагою про записування туди всіх імовірних симпатиків⁷².

⁶¹ Ibid. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 116.

⁶² Ibid. Ф. 36. Оп. 13-а. Спр. 901. Арк. 2.

⁶³ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 12617. Т. 4. Арк. 176.

⁶⁴ Ibid. Т. 14. Арк. 291-291зв.

⁶⁵ Ibid. Т. 16. Арк. 390.

⁶⁶ ДАВО. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1081. Арк. 3зв.

⁶⁷ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 12617. Т. 16. Арк. 550; ДАВО. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 116.

⁶⁸ Павлюк І., Мартинюк М. Хрестоматія української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1941-1944 рр. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2005. С. 382.

⁶⁹ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 17-17зв.

⁷⁰ Давидюк Р. Українська політична еміграція в Польщі... С. 327.

⁷¹ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 14, 116.

⁷² Ibid. Ф. 36. Оп. 13-а. Спр. 117. Арк. 18-19.

Керівники УНАКОТО насправді не облікували членів організації, а завищені цифри називали у прагненні піднести її вплив і значення. Так, у віднайденому «Повному дійсному списку складу УНАКОТО на 1927 р.» фігурують лише 77 осіб, 27 з яких – штабні працівники⁷³. У «Звіті про діяльність організації УНАКОТО» на кінець 1926 р. конфідент поліції, повідомляючи про спеціальні декларації для бажаючих вступити до УНАКОТО, зауважував: «До цієї організації мало хто йде, останню грамоту я бачив за номером 97, хоча Волошин намагається фіктивним способом показати Полтавцю-Остряниці, що у його Коші багато членів»⁷⁴.

Оскільки суперечності були однією із характерних рис життєдіяльності міжвоєнної української політичної еміграції, цікавим видається реакція керівництва Другого Коша УНАКОТО на загибель Симона Петлюри. І. Волошин у наказі від 30 травня 1926 р. закликав «достойно вшанувати пам'ять покійного Національного борця Отамана С. Петлюри траурно-жалібними зборами і панахидою». У Луцьку панахида відбувалася 3 червня, на дев'ятий день смерті Петлюри⁷⁵. І. Полтавець-Остряниця у «Першому Універсалі до Українського козацького народу» від 1 липня 1926 р. проголосив себе «Гетьманом і Національним вождем всієї України обох боків Дніпра та військ козацьких і запорозьких» і з огляду на рішення Першого Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва в Чигирині назвався «Диктатором Української Народної Козачої Республіки». Представники Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) повідомляли Харків, що «...після вбивства Петлюри Полтавець почав акцію популяризації свого імення...»⁷⁶. І. Полтавець-Остряниця обґрунтовував власні амбіції зреченням влади Павла Скоропадського 14 грудня 1918 р. і вбивством Симона Петлюри 25 травня 1926 р., стверджуючи при цьому, що він походить з роду запорозького гетьмана Якова Остряниці. У згаданому маніфесті від 1 серпня 1926 р. було окреслено майбутнє України як демократичної республіки, а також проголошено низку необхідних у майбутньому суспільних реформ. Іван Полтавець-Остряниця бачив себе не лише єдиним очільником українського козацтва, але й наступником Симона Петлюри⁷⁷.

Описані заяви спричинили хвилю неприйняття у середовищі української політичної еміграції. Всеукраїнська національна козацька повстанська рада під тиском прихильників П. Скоропадського ревізувала своє ставлення до І. Остряниці, визначивши його діяльність як демагогію. 29 січня 1927 р. адепти П. Скоропадського розірвали з ним усілякі взаємини⁷⁸, ухваливши рішення «вважати доведеним провокаційний і несовісний характер політичної діяльності Івана Полтавця і всякі зносини з ним, а тим більше участь у його політичній діяльності – порочащим честь і добру репутацію... Тих, хто не порвав з ним усяких зв'язків виключити з Української громади у Берліні»⁷⁹. Очільники УНАКОТО в Чехословаччині та Болгарії – генерал Горбанюк і полковник Гулай – також

⁷³ Ibid. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 179-180.

⁷⁴ Ibid. Оп. 9. Спр. 407. Арк. 1зв.

⁷⁵ Ibid. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 152.

⁷⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 6. Оп. 1. Спр. 278. Арк. 5.

⁷⁷ «Наступник Петлюри». *Дзвін*. 1926. 8 серпня. С. 2.

⁷⁸ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9-а. Спр. 105. Арк. 111.

⁷⁹ Ibid. Арк. 47.

припинили співпрацю з Остряницею, наголосивши у січні 1927 р. на потребі зберегати та поширювати традиції Петлюри⁸⁰.

На універсал, оголошений І. Остряницею, відгукнулися волинські послы Б. Козубський, М. Черкавський, О. Левчанівська й інші, заявивши: «Ми нічого спільного не маємо ні з комічною особою «Пана Гетьмана» Полтавця-Остряниці, ні з його «гетьманською акцією» ...Розповсюджуваний польською офензивою на наших землях «Універсал» Полтавця-Остряниці ...викликав між нашим суспільством лише загальний сміх»⁸¹. На сторінках пресового органу УЦК у Варшаві було зазначено, що «смерть Симона Петлюри викликає активність таких авантюристичних «претендентів», як Остряниця»⁸². Газета «Тризуб» писала: «Ніде правди діти – «УНАКОТО» своїм універсалом, хоч і писаним доброю українською мовою, і загалом кажучи, грамотно, робить враження якоїсь непевної політичної авантюри, в якій трудно шукати якогось ідейного змісту»⁸³. Загалом очевидно, що реакція більшості української еміграції на дії Полтавця-Остряниці була негативною.

Прикметно, що в опрацьованих джерелах не вдалося віднайти реакції діячів Другого Коша УНАКОТО на смерть ідеолога монархістського руху В'ячеслава Липинського. Український теоретик консерватизму помер 14 червня 1931 р. у санаторії Вінервальд (Австрія), неподалік Відня. Поховали його у с. Затурці Горохівського повіту. Тіло В. Липинського на рідну землю доправили родина та друзі покійного, серед яких був полковник Михайло Савур-Ципрянович, людина близька до гетьманського двору П. Скоропадського. Із 1931 р. він осів на Волині, квартирував у сім'ї Головацьких. До сьогодні збережено спогади про те, що Михайло Савур-Ципрянович ділився з односельчанами книгами із привезеної із собою бібліотеки, пояснював політичні погляди В. Липинського, переваги конституційно-монархічної форми правління⁸⁴.

Емігранти УНР, що проживали у Волинському воєводстві, вшановували пам'ять В. Липинського. «Українська нива» повідомляла, що 21 червня у «Брацькій Чеснохресній церкві у Луцьку відправлено панахиду за спокій душі великого сина Волинської Землі й славетного громадянина України, історика світової слави, визначного теоретика української державницької ідеї, неодмінного члена українських наукових установ, колишнього повноправного міністра Української Держави при Австро-Угорському Дворі В'ячеслава Липинського»⁸⁵. Газета описала похорон відомого земляка: «2 липня 1931 р. у с. Затурцях Горохівського повіту при великому здвигу народу поховано тлінні останки В'ячеслава Липинського. Сумна процесія пройшла від помешкання Липинських повз церкву до костелу. До католицької процесії прилучилась процесія з православної церкви. Після заупокійного богослужіння в костелі рідні, приятелі і знайомі віднесли домовину небіжчика на цвинтар, де тіло його спочило в родовому гробові...»⁸⁶.

⁸⁰ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 524. Арк. 8.

⁸¹ 3 листів до Редакції. *Діло*. 1926. 19 серпня. С. 4; Самогонні гетьмани. *Тризуб*. 1926. 5 вересня. С. 16.

⁸² *Вісті УЦК в Польщі*. 1926. Ч. 5. Жовтень. С. 3.

⁸³ Ів. Подорожній. Аноніми та псевдоніми. *Тризуб*. 1926. 29 серпня. С. 26.

⁸⁴ Шуст Л. Людина і в'язень. *Реабілітовані історією*. У 27 т.: Волинська область. Кн. 1. / М.М. Кучерепа (відпов. секретар) [та ін.]. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. С. 669.

⁸⁵ Панахида по В. Липинському. *Українська нива*. 1931. 29 червня. С. 1.

⁸⁶ Похорон В. Липинського. *Українська нива*. 1931. 15 липня. С. 1.

Імовірно, відсутність реакції керівництва Другого Коша УНАКОТО на смерть В. Липинського варто пояснювати критичним ставленням покійного до І. Полтавця-Остряниці. В. Липинський убачав у останньому «отамана, руйнника», котрому «в голову не приходило бунтувати проти чужого монарха, але він готов кожної хвилини бунтуватись проти свого Українського Гетьмана, при якому він вийшов в люди і став генеральним писарем»⁸⁷.

На початку 1930-х рр. зменшення впливу УНАКОТО у Волинському воєводстві було пов'язане як з переслідуваннями польської поліції, так і розгортанням «волинської політики» воєводи Генрика Юзевського.

У лютому 1935 р. Іван Полтавець-Остряниця заявив про розпуск УНАКОТО та створення нової організації «Український національний козацький рух» (УНАКОР). Вірогідно, причинами такої трансформації стали нові умови суспільно-політичного життя в Німеччині, утвердження при владі націонал-соціалістів, що зумовило потребу «перезавантажити» козацький рух на еміграції, адаптувавши його до нових реальностей. Про намагання оновити контакти з націонал-соціалістами в Німеччині дає змогу стверджувати лист Івана Полтавця-Остряниці, з яким він у травні 1935 р. звернувся до Адольфа Гітлера, пропонуючи співпрацю⁸⁸.

Терен Волині охоплював один округ УНАКОРУ із центром у Горохові⁸⁹. Військовий писар УНАКОРУ Іван Волошин, перебуваючи в Німеччині, надсилав журнали, вітальні листівки, брошури з програмою та ідеологією партії, інструкції та вказівки щодо формування філій УНАКОР у Волинському воєводстві, проте реалізувати їх було складно.

Поліція систематично інформувала про контакти УНАКОРУ із ОУН, що стало додатковою причиною ретельного нагляду поліції за діяльністю козачої організації.

Таким чином, монархічну течію української політичної еміграції у Волинському воєводстві репрезентувала створена з ініціативи І. Полтавця-Остряниці організація УНАКОТО із центром у Мюнхені. Із почину Івана Волошина та за участі частини емігрантів наприкінці 1924 р. постав Другий Кіш УНАКОТО. Хоча Волинський Кіш був найбільшим на території Польщі, він не здобув підтримки населення та не налагодив систематичної роботи. Підкреслюючи, як основне завдання, боротьбу проти більшовицької влади за Українську державу, І. Волошин намагався налагодити взаємини з польською владою. Є інформація про його співпрацю з польською розвідкою, а також про співробітництво з націонал-соціалістами в Німеччині, куди він емігрував у 1934 р.

Внутрішні суперечності, плинність і ротація кадрів ускладнювали діяльність УНАКОТО. На початку 30-х років відбулося зменшення впливу Другого Коша УНАКОТО передусім через переслідування польської поліції, поширення «волинського експерименту» Генрика Юзевського, навколо якого гуртувалася значна група унерівських емігрантів. Після розпуску у лютому 1935 р. УНАКОТО була створена нова організація Український національний козацький рух (УНАКОР). Вивчення функціонування УНАКОР на Волині може бути темою окремого дослідження.

⁸⁷ Осташко Т.С. Політичні амбіції Івана Полтавця-Остряниці... С. 151.

⁸⁸ Бурім Д.В. До історії українського козацького руху в еміграції: листи Івана Полтавця-Остряниці до Адольфа Гітлера... С. 190.

⁸⁹ ДАВО. Ф. 216. Оп. 3. Спр. 1978. Арк. 207.

REFERENCES

- Bondarenko, V.** (2016). *Ukrainskyi vilnokozachyi rukh v Ukraini ta na emihratsii (1919-1993 rr.)* [Ukrainian Free Cossack Movement in Ukraine and in Emigration (1919-1993)]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
- Bondarenko, V.** (2011). *Diiálnist vilnokozatskoho rukhu u skladi ukrainskoi viiskovoi emihratsii u 1920-1930-kh rr.* [Activities of the Free Cossack movement as part of the Ukrainian military emigration in the 1920s and 1930s]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, XXXI, 145-150 [in Ukrainian].
- Borshchevych, V.** (2004). *Volynskiy pomianyuk* [Volyn monument]. Rivne [in Ukrainian].
- Burim, D.** (2013). *Do istorii ukrainskoho kozatskoho rukhu v emihratsii: lysty Ivana Poltavtsia-Ostrianytsi do Adolfa Hitlera* [To the history of the Ukrainian Cossack movement in exile: letters of Ivan Poltavets-Ostryanitsa to Adolf Hitler]. *Istorychnyi arkhiv: naukovi studii*, 10, 188-206 [in Ukrainian].
- Davydiuk, R.** (2016). *Ukrainska politychna emihratsiia v Polshchi: sklad, struktura, hromadsko-politychni praktyky na terytorii Volynskoho voievodstva* [Ukrainian political emigration in Poland: composition, structure, socio-political practices in the territory of Volyn Voivodeship]. Lviv-Rivne [in Ukrainian].
- Kosyk, V.** (1993). *Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini* [Ukraine and Germany in World War II]. Paryzh-Niu-York-Lviv [in Ukrainian].
- Ostashko, T.** (2000). *Ukrainskyi kozatskyi rukh v emihratsii (1919-1939)* [Ukrainian Cossack movement in exile (1919-1939)]. *Visnyk Kyivskoho derzhavnogo linhvistychnoho universytetu. Serii: Istorii, ekonomika, filozofii*, 4, 285-294 [in Ukrainian].
- Ostashko, T.** (2007). *Ukrainskyi monarkhichniy rukh za danymy polskykh viiskovykh spetssluzhb (dwójka)* [Ukrainian monarchical movement according to the Polish military special services (dwójka)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. *Istorychni nauky*, 9, 351-360 [in Ukrainian].
- Ostashko, T.** (2008). *Politychni ambitsii Ivana Poltavtsia-Ostrianytsi* [Political ambitions of Ivan Poltavets-Ostryanitsa]. *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917-1921 rr.*, 3, 147-170 [in Ukrainian].
- Pavliuk, I. & Martyniuk, M.** (2005). *Khrestomatiia ukrainskoi lehalnoi presy Volyni, Polissia, Kholmshchyny ta Pidliashshia 1917-1939, 1941-1944 rr.* [A textbook of the Ukrainian legal press in Volyn, Polissya, Kholmshchyna and Podlasie 1917-1939, 1941-1944]. Lutsk [in Ukrainian].
- Pyrih, R.** (2016). *Diiálnist uriadiv hetmanatu Pavla Skoropadskoho: personalnyi vymir* [Activities of the governments of the Hetmanate of Pavel Skoropadsky: personal dimension]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Shust, L.** (2010). *Liudyna i viazen* [Man and prisoner]. In **Kucherepa M.M.** (Comp.). *Reabilitovani istoriiei. Volynska oblast*. Vol. 1. Lutsk: VAT «Volynska oblasna drukarnia», pp. 669-672 [in Ukrainian].
- Tynchenko, Ya.** (2011). *Ofitserskyi korpus Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (1917-1921)* [Officer Corps of the Army of the Ukrainian Peoples Republic (1917-1921)]. Book II. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].